

The book cover features a vibrant, abstract background with swirling colors of purple, blue, orange, and red. Overlaid on this are traditional Sarawak motifs, including intricate white scrollwork and geometric patterns. The title is prominently displayed in the center.

Khazanah
**Peribumi
Sarawak**

Kompilasi Kajian
Sosio-Budaya

Yvonne Michelle Campbell
Mary Fatimah Subet

Khazanah
**Peribumi
Sarawak**
Kompilasi Kajian
Sosio-Budaya

Yvonne Michelle Campbell
Mary Fatimah Subet

Khazanah
Peribumi
Sarawak
Kompilasi Kajian
Sosio-Budaya

© UNIMAS Publisher, 2024

Hak cipta terpelihara. Setiap bahagian daripada terbitan ini tidak boleh diterbitkan semula, disimpan untuk pengeluaran atau dipindahkan kepada bentuk lain, sama ada dengan cara elektronik, mekanik, gambar, rakaman dan sebagainya tanpa izin bertulis daripada Penerbit UNIMAS.

Diterbitkan oleh
UNIMAS Publisher,
Universiti Malaysia Sarawak,
94300 Kota Samarahan,
Sarawak, Malaysia.

Dicetak oleh
HENG SING BROTHERS PRESS
No. 37, Lot 75, Section 63, 1st Floor,
Jalan Chan Bee Kiew, 93450 Kuching,
Sarawak, Malaysia.

Data Pengkatalogan-dalam-Penerbitan
Perpustakaan Negara Malaysia
Rekod katalog untuk buku ini boleh didapati
dari Perpustakaan Negara Malaysia
ISBN 978-967-0054-65-0

Kandungan

Prakata	xi
1 Unsur Mitos Dalam Cerita Rakyat Kaum Punan Zeckqualine Melai & Dayang Nurlisa Abang Zainal Abidin	1
2 Unsur Alam Hubungan Dengan Masyarakat Dan Pencipta-Nya Dalam Cerita Rakyat : Analisis Semiotik Norlina Kiflie, Nur Shazwanie Wakimin & Salina Sahari	15
3 Pengaruh Sinkretisme Dalam Kerarifan Lokal Kaum Kadayan: Analisis Cerita Rakyat Nur Shazwanie Wakimin & Norlina Kiflie	39
4 Cerita Rakyat Sebagai Bahan Pengajaran Dan Pembelajaran: Cerita Rakyat Bidayuh, Dondan Yvonne Michelle Campbell	57
5 Simpulan Bahasa Masyarakat Melayu Sarawak : Satu Analisis Semantik Inkuisitif Saidatul Nisha Binti Abdul Salam & Mary Fatimah Subet	79
6 Perbezaan Sistem Fonologi: Dialek Melayu Sarawak, Saribas dan Dialek Melayu Sarawak, Kuching Salbia Hassan & Sharifah Katikah Wan Samsudin	111
Bibliografi	139

Senarai Jadual

Jadual 1.1	: Senarai rumah panjang/ kampung Punan (2019)	2
Jadual 3.1	: Contoh perkataan dalam dialek Kadayan dan Bahasa Melayu wujud persamaan	44
Jadual 3.2	: Contoh perkataan dalam dialek Kadayan dan Bahasa Melayu tiada persamaan	45
Jadual 4.1	: Jenis-Jenis Roh	68
Jadual 4.2	: Jenis-Jenis Bahasa Figuratif Dalam Dondan	76
Jadual 5.1	: Simpulan Bahasa 'Tikus Bulan'	81
Jadual 5.2	: Simpulan Bahasa 'Tua Keladi'	86
Jadual 5.3	: Simpulan Bahasa 'Terlanjur Hantu'	92
Jadual 5.4	: Simpulan Bahasa 'Kemeh Kerak'	97
Jadual 5.5	: Simpulan Bahasa 'Utak Udang'	103
Jadual 6.1	: Distribusi Fonem Vokal DMSbs	123
Jadual 6.2	: Bunyi Konsonan DMSbs, Debak	125
Jadual 6.3	: Distribusi Fonem Konsonan DMSbs	126
Jadual 6.4	: Perbezaan Bunyi Diftong antara DMSbs dan DMKch	129
Jadual 6.5	: Perbezaan Rangkap Vokal antara DMSbs dan DMKch	130
Jadual 6.6	: Perbezaan Fonem Konsonan antara DMSbs dan DMKch	131
Jadual 6.7	: Perbezaan Perangkapan antara DMSbs dan DMKch	132
Jadual 6.8	: Perbezaan Segmen lain antara DMSbs dan DMKch	133
Jadual 6.9	: Perbezaan Fonem Vokal antara DMSbs dan DMKch	134
Jadual 6.10	: Perbezaan Fonem Konsonan antara DMSbs dan DMKch	134

Senarai Rajah

Rajah 1.1	: Hubungan antara Tuhan, alam & manusia	12
Rajah 2.1	: Pendekatan Semiotik	21
Rajah 2.2	: Unsur Alam dan Hubungan Masyarakat Kaum Vaie	28
Rajah 2.3	: Tanda Unsur Alam Flora dalam Cerita Rakyat Kaum Vaie	33
Rajah 2.4	: Tanda Unsur Alam Fauna dalam Cerita Rakyat Kaum Vaie	34
Rajah 2.5	: Tanda Unsur Bencana Alam Cerita Rakyat Kaum Vaie	37
Rajah 3.1	: Fenomena Sinkretisme Mempengaruhi Kearifan Lokal Dalam Cerita Rakyat 'Burung Keruak'	49
Rajah 4.1	: Langkah-Langkah Penanaman Padi	66
Rajah 4.2	: Ringkasan Sejarah Perjalanan Kaum Bidayuh Bau-Jagoi	74
Rajah 5.1	: Gambaran Kognitif 'Tikus Bulan'	84
Rajah 5.2	: Gambaran Kognitif 'Tua Keladi'	89
Rajah 5.3	: Gambaran Kognitif 'Terlanjur Hantu'	94
Rajah 5.4	: Gambaran Kognitif 'Kemeh Kerak'	100
Rajah 5.5	: Gambaran Kognitif 'Utak udang'	106
Rajah 6.1	: Bunyi Vokal DMSbs, Debak	122

Senarai Gambar

Gambar 1.1	: Peta lokasi daerah Tatau, Sebauh dan Belaga	3
Gambar 1.2	: Muka depan buku cerita rakyat Sarawak yang bertajuk "Nariak dan Puteri Kayangan"	6
Gambar 2.1	: Bersama-sama informan dan penterjemah	25
Gambar 2.2	: Peta Lokasi Kampung Sepupok Niah	26
Gambar 2.3	: Pejabat Kerajaan di Taman Negara Niah	31
Gambar 2.4	: Tumbuhan Hutan di Taman Negara Niah	31
Gambar 2.5	: Bukit Kasut dan bukit Subis di Niah	32
Gambar 2.6	: Bersama-sama informan dan pemungut sarang burung (guano!) di dalam bukit dan Gua Niah	32
Gambar 6.1	: Peta Daerah dan Daerah Kecil di Bahagian Betong	113

Prakata

Buku ini memuatkan artikel perihal khazanah sosio-budaya pribumi Sarawak. Terdapat 6 bab kesemuanya.

Bab 1 memaparkan perbincangan tentang cerita rakyat kaum Punan di Sarawak. Cerita rakyat kaum Punan merupakan salah satu genre sastera yang berperanan sebagai sumber pedoman dan teladan kepada masyarakatnya. Justeru, cerita rakyat juga menggambarkan unsur mitos yang dominan dan berkaitan dengan kepercayaan terhadap asal-usul tempat dan kuasa sakti yang ada pada golongan tertentu. Pada era ini, sastera tradisi seperti cerita rakyat semakin tidak diminati oleh generasi muda. Hal ini demikian kerana, mereka lebih meminati karya-karya moden yang dipaparkan melalui medium teknologi seperti media sosial dan media cetak. Oleh yang demikian, menyedari akan betapa pentingnya karya tradisi ini kepada masyarakat Punan, maka kajian ini dijalankan untuk melestarikan dan mengangkat kedudukan sastera rakyat amnya dalam kalangan kaum minoriti khususnya dalam kalangan kaum Punan. Sehubungan dengan itu, terdapat 2 objektif dalam kajian ini. Objektif pertama ialah menghuraikan unsur mitos yang terdapat dalam cerita-cerita rakyat kaum Punan. Manakala objektif kedua ialah menghuraikan dan menghubungkan mitos dengan kehidupan seharian masyarakat Punan. Kajian ini memanfaatkan teori sosiologi budaya dalam menghuraikan unsur mitos yang dipaparkan dalam karya cerita rakyat kaum Punan. Manakala data yang dianalisis pula, dipetik daripada buku kumpulan cerita rakyat Sarawak: "Nariak dan Puteri Kayangan". Hasil kajian mendapati terdapat pelbagai unsur mitos kaum Punan yang terkandung dalam cerita tersebut dan secara langsung mencerminkan latar belakang sosial masyarakat tersebut. Antara unsur mitos yang terkandung dalam

cerita tersebut ialah asal usul sesuatu tempat atau benda dan juga kuasa-kuasa kesaktian yang dimiliki oleh golongan bangsawan.

Bab 2 membicarakan perihal unsur alam yang amat berkait rapat dengan persekitaran dan kehidupan dalam kalangan masyarakat kaum Vaie, Niah Miri. Kajian ini telah dijalankan di sebuah kampung Sepupok, Niah Miri dan fokus kajian ialah cerita rakyat kaum Vaie. Teori Semiotik atau tanda Ferdinand de Saussure (1857-1913) telah diterapkan dalam penyelidikan ini. Objektif kajian rintis ini adalah untuk mengenal pasti unsur alam dan hubungannya dengan masyarakat dan pencipta-Nya dalam cerita rakyat kaum Vaie. Dapatan kajian ini telah menunjukkan bahawa gaya penceritaan sastera lisan rakyat kaum Vaie dapat ditemui pada bahagian awal penceritaan mempunyai unsur alam seperti asal usul, tumbuhan, haiwan, dan mitos. Unsur seperti ini amat jelas dilihat pada perenggan-perenggan yang diceritakan dalam data-data yang diperolehi melalui temu bual dan rakaman. Selain itu, bahasa kaum Vaie juga didapati kurang digunakan dalam bentuk penulisan dokumentasi kerana bahasa Vaie bukan bahasa utama yang dituturkan oleh masyarakat di bahagian Miri. Oleh itu, untuk kelangsungan bahasa kaum ini, usaha daripada pelbagai pihak amat diperlukan untuk melestarikan bahasa sukuan Sarawak misalnya dialek Vaie dan cerita rakyat kaum Vaie yang harus dipergiatkan agar generasi pada masa akan datang dapat mengenali warisan, tradisi bangsa dan hubungan masyarakatnya dan Pencipta-Nya dengan alam melalui cerita rakyat "Asal Usul Nama Niah dan Kampung Sepupok" Dan "Gegerzang". Sebagaimana yang telah dinyatakan oleh Tenas Effendy (2010:207) bahawa alam memainkan peranan yang amat besar dalam hidup dan kehidupan manusia berserta makhluk-makhluk lainnya di permukaan bumi ini. Itulah sebabnya orang tua-tua Melayu mengingatkan "bersama alam, manusia hidup dan tenggelam".

Bab 3 pula memaparkan cerita rakyat yang merupakan salah satu genre kesusasteraan yang berperanan sebagai interpretasi warisan dalam budaya sesebuah masyarakat. Elemen budaya ini termasuklah peraturan, norma, kepercayaan dan gaya hidup masyarakat dahulu yang masih lagi menjadi amalan daripada generasi ke generasi, seterusnya disampaikan menerusi pembelajaran dan warisan turun temurun. Oleh itu, dua objektif menjadi tunjang kepada penelitian ini iaitu mengenal pasti dan menganalisis kesinambungan unsur budaya dalam fenomena sinkretisme dalam mempengaruhi kearifan lokal yang masih wujud dalam kalangan masyarakat Kadayan menerusi cerita rakyat "Burung Keruak". Analisis ini merujuk sepenuhnya kepada data hasil daripada temu bual yang kemudiannya dirakam dan diolah semula untuk diterbitkan sebagai cerita rakyat kanak-kanak. Berdasarkan kepada penelitian ini, ia memberi

fokus kepada cerita rakyat "Burung Keruak" bagi masyarakat Kadayan di Sarawak. Dalam kajian ini, didapati bahawa 'upacara' yang dijalankan ialah berbentuk sinkretisme, iaitu melibatkan percampuran dua unsur; animisme dan ajaran Islam bagi menyelesaikan masalah yang berlaku. Berdasarkan kepada penelitian yang dibuat, terdapat tiga unsur yang dominan, iaitu menujurnya, semangat padi dan keagamaan. Unsur-unsur ini masih lagi dipegang dan diamalkan oleh masyarakat Kadayan kerana mempunyai nilai didikan yang melambangkan budaya dalam masyarakat mereka.

Bab 4 berfokus kepada kajian cerita rakyat Bidayuh atau *Dondan* khususnya masyarakat Bidayuh di Bau, serta penggunaannya sebagai salah satu bahan pengajaran. Bahan penulisan bab ini diperolehi daripada analisis data melalui hasil daripada temu bual yang dijalankan di Bau. Penulisan dan analisis terhadap data hanya difokuskan kepada cerita rakyat masyarakat Bidayuh atau *Dondan*. Berdasarkan kepada data daripada masyarakat Bidayuh atau *Dondan* didapati walaupun pada zaman dahulu tidak ada teknologi, namun mereka mempunyai semangat yang tinggi kerana kaum Bidayuh telah dididik dengan gaya hidup yang mempunyai infiniti serta saling hormat menghormati dalam budaya bermasyarakat. Selain itu, terdapat juga elemen-elemen budaya dan adat upacara berkaitan padi dan penanaman padi. Tradisi ini merupakan warisan kepada kaum Bidayuh. Konsep pengajaran dengan kaedah bercerita juga telah meningkatkan perkembangan kognitif dan pembentukan identiti Bidayuh. Daripada hasil kajian didapati kesemua elemen pengajaran dan pembelajaran dengan menggunakan konsep bahan kesusasteraan melalui cerita rakyat telah memberi inisiatif dan sebagai anjakan paradigma yang berkesan kepada masyarakat dahulu kala khususnya kaum Bidayuh.

Bab 5 membincangkan penggunaan semantik inkuisitif bagi merungkai makna simpulan bahasa Masyarakat Melayu Sarawak. Simpulan bahasa merupakan sesuatu yang mempunyai seni serta menggambarkan pemikiran alam (*worldview*) sesuatu masyarakat. Maka sebab itulah simpulan bahasa ini perlu dipraktikkan dalam kehidupan kita seharian agar sentiasa menjadi bahasa halus dalam percakapan seharian kita. Hal ini dikatakan demikian kerana, setiap ujaran yang diucapkan oleh sesiapa sahaja terhadap kita mempunyai makna di sebaliknya. Pendekatan menganalisis makna dengan semantik inkuisitif dapat menemukan makna yang tepat dan sahih yang hendak disampaikan oleh penutur. Makna yang diuraikan dengan pendekatan turut melibatkan beberapa langkah analisis yang turut mengambil kira keupayaan kognitif, konteks dan yang dihubungkan dengan akal budi penutur. Analisis menggunakan kerangka semantik inkuisitif ini

Bab 6

Perbezaan Sistem Fonologi: Dialek Melayu Sarawak, Saribas dan Dialek Melayu Sarawak, Kuching

Salbia Hassan

&

Sharifah Katikah Wan Samsudin

Pengenalan

Fonologi merupakan kajian tentang sistem bahasa yang menumpukan terhadap unsur bunyi, deretan bunyi, sistem struktur bunyi, bentuk-bentuk rumus atau peraturan bunyi dan penerapan rumus serta perubahan bunyi dalam proses fonologi (Chaiyanara, 2006). Secara amnya, bahasa telah menurunkan pelbagai dialek yang berbeza dari aspek tatabahasa dan kosa kata disebabkan faktor geografi kawasan pertuturan dialek. Dialek Melayu Sarawak (DMS) terbahagi kepada tiga subdialek yang mempunyai tiga variasi dialek utama, iaitu Dialek Melayu Kuching (DMKch), Dialek Melayu Rejang (DMRjg), dan Dialek Melayu Saribas (DMSbs) (Chong Shin, 2009). Bab ini akan mengetengahkan hasil kajian terhadap sistem vokal dan konsonan dalam Dialek Melayu Sarawak, Saribas (DMSbs). Bab ini akan memperlihatkan perbezaan antara Dialek Melayu Sarawak, Saribas (DMSbs) dan dialek Melayu Kuching (DMKch) dari segi sistem konsonan dan vokal yang merangkumi geluncuran, diftong, dan rangkap vokal yang sebenarnya menunjukkan perbezaan struktur bunyi kata dalam variasi DMS.

Daerah kecil Debak terletak kira-kira 55km dari Bandar Betong. Secara etimologinya, nama Debak berasal daripada perkataan 'rebak' atau lebih dikenali oleh penduduk di sini sebagai 'ugak', iaitu kayu yang hanyut di sungai. Fenomena 'ugak' atau kayu hanyut ini hanya berlaku di Debak

Sarawak bukan sahaja kaya dengan pelbagai khazanah alam bahkan turut kaya dengan khazanah sosiobudayanya yang telah mewarnai landskap negeri yang digelar Negeri Kenyalang itu.

Buku "Khazanah Peribumi Sarawak: Kompilasi Kajian Sosiobudaya" ini mengandungi enam artikel ilmiah yang membincangkan cerita rakyat dan bahasa daripada pelbagai masyarakat etnik di Sarawak, khasnya etnik Punan, Vaie, Kadayan, Bidayuh Bau-Jagoi, dan Melayu Sarawak.

Bahasa dan cerita rakyat merupakan warisan dalam masyarakat yang mengandungi pelbagai elemen budaya merangkumi peraturan, norma, kepercayaan dan gaya hidup serta berkait rapat dengan unsur alam, persekitaran dan kehidupan penuturnya. Kompilasi ini mengetengahkan perkaitan antara cerita rakyat, bahasa dan budaya iaitu, gabungan ini telah membantu menghasilkan interpretasi warisan serta memberi gambaran pemikiran alam (worldview) dalam sudut pandang masyarakatnya.

Berdasarkan kerja lapangan dan analisis yang mendalam, setiap bab dalam buku ini memberikan pengetahuan yang berharga tentang warisan budaya dan kepelbagaian bahasa dalam masyarakat etnik Sarawak. "Khazanah Peribumi Sarawak: Kompilasi Kajian Sosiobudaya" merupakan salah satu sumber bacaan yang boleh dijadikan sebagai rujukan bagi sarjana, pelajar dan peminat bahasa dan budaya. Menelusuri daripada naratif mistik Punan hingga ke sistem fonologi Dialek Melayu Sarawak, kompilasi ini turut menjemput para pembaca untuk meneroka cerita rakyat dan bahasa masyarakat etnik di Sarawak.

Yvonne Michelle Campbell merupakan pensyarah kanan di Fakulti Pendidikan, Bahasa dan Komunikasi, UNIMAS. Beliau memperolehi Ijazah Sarjana Muda dalam Bahasa Inggeris daripada Universiti Putra Malaysia, Ijazah Sarjana dalam Bidang Linguistik Sastera daripada University of Nottingham dan seterusnya, Ijazah Kedoktoran dalam bidang Etnolinguistik daripada Universiti Malaya. Bidang kepakaran dan penyelidikan beliau berfokus kepada Linguistik Antropologi, kajian budaya, khasnya tradisi lisan serta kajian bahasa masyarakat Bidayuh di Sarawak.

MARY FATIMAH SUBET ialah pensyarah kanan di Fakulti Bahasa dan Komunikasi, Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS). Beliau memiliki ijazah Bachelo Pendidikan (PBMP) (Kep) dari Universiti Putra Malaysia, Ijazah Sarjana Pengajian Bahasa Moden dari Universiti Malaya, Doktor Falsafah (Linguistik) dari Universiti Kebangsaan Malaysia dan Diploma Pascasiswazah dari UNIMAS. Beliau juga pernah berkhidmat sebagai seorang guru di peringkat menengah atas selama hampir 15 tahun. Kajian beliau banyak tertumpu dalam bidang Semantik, Pragmatik, Kesusasteraan Melayu, Bahasa Melayu serta Dialek Melayu Sarawak. Beliau turut terlibat dalam kajian perihal bahasa peribumi Sarawak seperti Bahasa Bidayuh dan Bahasa Melanau. Beliau aktif dalam bidang penulisan, penyelidikan, dan penerbitan.

ISBN 978-967-0054-65-0

One tree
planted
for every
book
published

UNIMAS
UNIVERSITI MALAYSIA SARAWAK

UNIMAS PUBLISHER

UMS | PENERBIT UMS